

SZENTKATOLNAI BÁLINT GÁBOR ÚJRAÉRTÉKELÉSE

Obrusánszky Borbála

PhD, Kőrösi Csoma Sándor Magyar Egyetem
obori@monornet.hu

2006. december 8-án Szentkatolnai Bálint Gábor nemzetközi konferenciát tartottak Budapesten, ahol újraértékeltek a harminc nyelven beszélt nyelvtudós és keletkutató életművét. A székely származású tudós, kolozsvári tanszékvezető emléke 1913-ban bekövetkezett halála után jórészt csak az erdélyi értelmiségiek között maradt fent. A konferencia iránti érdeklődés viszont azt mutatja, hogy itthon, de külföldön is nagy érdeklődés mutatkozik életműve iránt.

Az elmúlt évtizedekben kevés információt találhattunk Bálint Gáborról kézikönyvekben, lexikonokban, ezért életének néhány részlete máig tisztázásra szorul. Önéletrajzi adatokból tudjuk, hogy Bálint a reformkor végén, 1844-ben született az akkori Orbai-székhez tartozó Szentkatolnán. Kiváló nyelvtehetsége már korán kitűnt, előbb otthon sajátította el a német és latin nyelvet, majd az iskolákban megtanulta az akkori leggyakoribb modern, valamint a klasszikus nyelveket. Mire leérettségizett, már 12 nyelven beszélt. Földije, Kőrösi Csoma Sándor nyomán őt is a keleti világ érdekelte, ezért Bécsbe utazott, hogy nyelveket tanuljon. Anyagi fedezet hiányában meg kellett szakítania tanulmányait, így a Pesti Egyetemre iratkozott be. Közben megismerkedett Vámbéry Ármin turkológussal,

akitől törökül tanult, majd az egyetemen Fogarasi János, nyelvész akadémikus vette pártfogásába. Mindkét híres magyar közéleti személyiség felfigyelt Bálint Gábor kivételes tehetségére, így amikor az Akadémia egy fiatal kutatót keresett, hogy kiküldje a mongol nyelv tanulmányozására, Bálindra esett a választás. Bálint mintegy négy évet töltött a mongol népek között, előbb a kalmüköknél élt, ahol népköltészeti és nyelvészeti témájú adatokat gyűjtött, majd elutazott Urgába, a mai Ulánbátorba, hogy ott megismerje a többi mongol nép nyelvét is. Költségeit az Akadémia fedezte, a szerény összeget Fogarasi János egészítette ki. Bálint a helyszínen nagyon termékeny munkát végzett: megtanult mongolul, törökül, finnül és számos kisebb nép, mint a cseremiszek nyelvét is elsajátította. Kalmük gyűjtéséről Birtalan Ágnes, az ELTE Belső-ázsiai Tanszékének vezetője számolt be, aki szerint Bálint Gábor nagyon pontosan és precízen jegyezte fel a kalmükök nyelvét, sőt népköltési gyűjteménye a kalmük irodalom páratlan nyelvemlékei közé tartozik. Ezt erősítette meg Seres István orientalista is, aki Bálint kazáni tatár gyűjtését vizsgálta meg. Mindketten megállapították, hogy Bálint forradalmian új módszer alapján tanulta meg a nyelveket: elsősorban nem a régi irodalmi

szövegeket tanulmányozta, hanem elsőként a népnyelvet tanulta meg, és közvetlenül a vidéki pásztoroktól gyűjtött páratlan népköltészeti anyagot. Bálint emellett jól ismerte az irodalmi alkotásokat is. Az *Erdélyi Múzeumban* megjelent tanulmányai azt mutatják, hogy áttanulmányozta a mongolok két leghíresebb irodalmi alkotását, a *Mongolok titkos történetét* és a *Geszler-regényt*, melyekből sokat fordított is. (Bálint, 1895)

Bálint kutatóútjáról folyamatosan beszámolt a Magyar Akadémiának és mentorának, Fogarasi Jánosnak. A levelezéseket 2005-ben Zágonyi Jenő, a Baptista Levéltár munkatársa tette közzé egy kötetben, ezzel felhívta a magyar kutatók figyelmét Bálint Gábor kutatásának fontosságára. Valójában a konferencia megszervezése és Bálint Gábor újraértékelése is jelen könyv alapján indult meg.

Bálint Gábor 1875-ben érkezett haza. Ugyanabban az évben az Akadémián felolvasta a *Mandzsuk szertartásos könyve* című előadását, amelyben a régi kultuszok fontosságára hívta fel a figyelmet. Későbbi tanulmányában már a nyelvészetre koncentrált, és az északi-burját nyelvről közölt egy átfogó tanulmányt a *Nyelvtudományi Közleményben*. Bálint nyelvészeti tanulmánya nagyon alapos volt, és máig használható, mondta el a konferencián Somfai-Kara Dávid orientalista, a Néprajzi Kutatóintézet fiatal kutatója. Somfai hozzátette, hogy azon a burját területen csak majd száz év múlva járt megint magyar kutató: Diószegei Vilmos. Bálint olyan jelentős dokumentumokkal tért haza, hogy Hunfalvy Pál, Vámbéry Ármin és Ballagi Mór akadémiai levelező tagnak ajánlották 1876. tavaszán.¹ Akkoriban a Budapesti Egyetem magántanára volt, ahol mongol és mandzsu nyelvet tanított.

¹ MTA Kézirattár, 210/1876.

Bálint Gábor felfelé ívelő pályáját azonban több tényező is akadályozta. Egyrészt az, hogy összetűzésbe keveredett Budenz Józseffel, aki szintén foglalkozott török és finn nyelvekkel. A vita alapja állítólag az volt, hogy Budenz cseremisiz anyagát Bálint Gábor elvitte a cseremiszekhez, akik nem értették meg azt. Az MTA Kézirattárának dokumentumai között megtalálható Budenz levele, amelyben nem javasolta Bálintot egyetemi tanárrá, arra való hivatkozással, hogy nincs értelme külön mongolisztikai tanszék felállításának, mivel a mongol népeknek nincs szerteágazó irodalma.² Marác László amszterdami nyelvész szerint viszont Bálintnak Hunfalvyval volt nézeteltérése, és a két fél között eltérő nyelvészeti álláspont volt a vita tárgya. Bálint ugyanis a reformkorban kidolgozott gyökkutatás továbbfejlesztését vélte helyes nyelvészeti eljárásnak, míg Hunfalvy egy új, nyugati nyelvészeti irányvonalat akart meghonosítani. Arra Angela Marcantonio olasz nyelvész utalt, hogy újra kell gondolni a finnugor nyelvészeti elméletet, szerinte a mai tudományos álláspont nem igazolja Hunfalvy álláspontját. Ezért lehet fontos Bálint Gábor munkáinak újraértelmezése. Nyelvészeti szempontból Czeglédi Katalin is értékelte Bálint kazáni tatár gyűjtését, és számos olyan elemet fedezett fel benne, amelyet csak most igazoltak az általános nyelvészeti kutatások.

A különböző nyelvészeti álláspontok miatt Arany János szavaival élve a „vasfejű székely” Bálint valószínűleg összetűzésbe keveredett Budenz mellett Hunfalvyval is, ami megpecsételte karrierjét. A két fél közti vita tovább mérgesedett az ún. ugor–török háborúban. Itt azonban ki kell emelni, hogy Bálint

² MTA Kézirattár. Nyelvtudomány 4-r. 154/l. Budenz József egyetemi tanári működésével kapcsolatos iratok. 1. Vélemények tanári kinevezések ügyében. 12–14.

egyik féllel sem értett egyet, ő egyaránt elítélte mind a török, mind a finn tábor elméletét, szerinte ugyanis a magyar egy nagyobb közösség, a turáni nyelvcsalád része volt. Vitairatában, a *Párhuzamok a magyar és a mongol nyelv terén* című művében azt írta, hogy a magyar és a mongol, valamint a mandzsú szavak között azért van olyan sok hasonlóság, mert mindegyiknek a hun nyelv volt az alapja. Az elmérgesedett vitában végül is Bálint volt a legnagyobb vesztes: kikerült az akadémiai körökből. Ahogyan Balogh Ildikó pszichiáter jellemezte, Bálint nagyon céltudatos személyiség volt, aki mindvégig kiállt nyelvészeti elmélete mellett. A székely emberekre jellemző bátor, egyenes, a végletekig kitartó, igazi egyéniség volt.

1879-től egészen 1890-ig Bálint Gábor ismét útnak indult, és az Oszmán Birodalom közel-keleti térségében kamatoztatta páratlan tehetségét. Útja során megtanult arabul is. Amikor a tudományos körök hírt kaptak róla, akkor már az Athéni Egyetemen tanított arab nyelvet.

Bálint Gábor végül is megtalálta helyét a hazai tudományosságban, hiszen 1892-től a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem urál-altáji tanszékének vezetője lett. 1912-ig itt olyan nyelveket tanított, amelyre nem volt példa még a világ leghíresebb egyetemén sem. Ezek közé sorolható a kaukázusi kabard és a japán, de a mongolisztika sem volt elterjedt tudományág. Bálint Kolozsváron adta ki legnagyobb műveit: a kabard–latin–magyar szótárat, amely Veres Péter etnográfus, a Néprajzi Kutatóintézet főmunkatársa szerint minden idők legjobb szótára.

1901-ben kiadta a *A honfoglalás revíziója* című művét, melyben újraértelmezte a korabeli antik forrásokat. Ebben tett néhány olyan úttörő megállapítást, melynek igazára

csak most, a fellendülő nemzetközi hun kutatás eredményei után döbbenünk rá. Ő volt az európai kutatók közül az első, aki a kínai forrásokban xiong-nu (hsziung-nu) nevet hunnak azonosította, mert tanulmányai során rájött arra, hogy a kínai jelek fonetikus és nem értelem alapján történt átírást használtak. Bálint már akkor kimutatta, hogy az észak-indiai „huna” alak, sőt a nyugat-tibeti „hun” nevű helynevek is mind a hun nép előfordulását tükrözik.

A konferencia előadói tehát kijelentették, hogy Bálint Gábor újfajta nyelvészeti és néprajzi gyűjtési módszert alakított ki, melyet a 20. században ismét keletre utazó magyar kutatók már használtak, de ugyanezt a módszert használják ma is a néprajzkutatók. Bálintnak tehát igaza volt, amikor kidolgozta újfajta gyűjtési rendszerét. Maradandó, de csak az elmúlt években igazolt érdemeket szerzett a hun filológiai kutatásban, de ami talán a legfontosabb, ő volt a magyarországi mongolisztika megalapítója. Mongol és magyar szópárhuzamai nagy részének helyességét már fő ellenfele, Budenz József is elismerte, sőt felhasználta Bálint adatait, de azt később sajnálatos módon a kutatásban már nem Bálint, hanem Budenz érdemének tekintették. Ligeti Lajos által kimutatott „mongolos jövevényszók” legtöbbször is megtalálható Bálint gyűjteményében, ami szintén a nagy keletkutatót igazolja. Ezért joggal tekinthetjük őt az első magyar mongolistának. Ezt egyébként már a magyar szakemberek előtt a Kínában élő mongol kutatók állapították meg, akik 2005-ös tanulmánykötetben ezt a tényt közölték. A mongol kutatók kimutatták, hogy Bálint Gábor az orosz nyelvészek és finn Castréen után a harmadik mongolista volt Európában.

Bálint Gábor nyelvészeti munkái azonban további kutatást igényelnek, amelybe

valószínűleg már nemcsak európai, hanem távol-keleti, japán, kínai és mongol nyelvészek is bekapcsolódnak, így egy nemzetközi kutatás eldöntheti, hogy helyes volt-e Bálint nagy port felvert, és közel száz évig a

tudományosságából kikerült nyelvészeti munkássága.

Kulcsszavak: *Bálint Gábor, mongolisztika, nyelvészet, keletkutatás, kalmük*

IRODALOM

Bakk Pál (2001): *Bálint Gábor Szentkatolna emlékeztében: Szentkatolnai krónika*. Hely- és művelődéstörténeti dolgozatok. Ambrózia, Kézdivásárhely, 177–187.

Bálint Gábor (1877): *Párbuzam a magyar és mongol nyelv terén*. Hornyászy, Budapest

Bálint Gábor (1895): *A mongol császárság története*. I–III. Erdélyi Múzeum. 121–128., 209–218., 248–259.

Bálint Gábor (1901): *A honfoglalás revíziója, vagyis a hún, székely, magyar, besenye, kun kérdés tisztázása*. Magánkiadás. Kolozsvár

Borcsa János (ed.) (1994): *Szentkatolnai Bálint Gábor*. Erdélyi Tudományos füzetek 220. Erdélyi Múzeum Egyesület, Kolozsvár

György Lajos (1945): Bálint Gábor emlékezete. Egy kolozsvári egyetemi tanár oroszországi és belsőázsiai nyelvtanulmányai. Erdélyi Tudományos Intézet, Kolozsvár

Sechenbaatar (ed.) (2005): *Mongol kelen-ü nutug-un ayilgun-u sinjlel-ün uduridqal* (A mongol nyelvjárások vizsgálatának bevezetője). Belső-Mongol Népi Kiadó, Hohhot

Zágoni Jenő (2005): *Szentkatolnai Bálint Gábor: Válogatott írások*. Magánkiadás, Budapest

